

Oponentský posudek pro diplomovou práci Dominiky Bůžkové: Slova zastarávající, zastaralá a historismy ve vyučování ČJL v nižších ročnících osmiletého gymnázia (případová studie)

Cílem diplomové práce je analýza a zhodnocení postavení zastarávajících slov, zastaralých slov a historismů v kurikulárních dokumentech, v učebnicích a čítankách, ve výuce českého jazyka a literatury na jednom nižším víceletém gymnáziu a zachycení postoje žáků k této vrstvě slovní zásoby a jejich reálnou znalost.

Koncepce práce je standardní, autorka nejprve představuje teoretická východiska pro své bádání, definuje pojmy slovo zastaralé, zastarávající, archaismus a historismus, charakterizuje individuální slovní zásobu jedince, procesy porozumění textu a faktory ovlivňující čtenářskou gramotnost. U posledního bodu postrádám vyváženější rozložení argumentů, autorka uvádí zejména faktory jako např. věk a pohlaví žáka, lokalita školy, chybí větší zacílení na faktory, které jsou z mého pohledu pro čtení s porozuměním zcela určující, a to jsou individuální osobnostní charakteristiky (čtenářská zkušenost, nadání, temperament, vztah ke čtení) a zejména faktory spojené s rodinným a školním prostředím – socioekonomický status rodiny, vzdělání rodičů, fakt, zda se žák ve škole vzdělává ve své mateřštině nebo v cizím jazyce apod.

V kapitole věnované edičním zásahům do děl obsahujících zastaralou slovní zásobu je na str. 25 uvedeno: *Některým čtenářům vadí starší forma spisovného jazyka, zastaralé prvky a odchyly od dnešní spisovné normy, pociťují je jako rušivý prvek a požadují jejich odstranění. Nelze těmto požadavkům nevyhovět, neboť je ve všeobecném zájmu, aby se klasikové četli více a s větším porozuměním. Nelze také přehlížet názory vydavatelů a odborníků, kteří se větším jazykovým úpravám brání. Ti, kteří se přiklánějí k úpravám textů, požadují úpravy z důvodu pedagogického. Aby žáci starším textům více rozuměli, aby se neučili chybám, protože některé jevy staršího jazyka se dnes považují za nespisovné. A v neposledním případě argumentují skutečností, že se knihy nevydávají jen pro filology, ale i pro prosté čtenáře.* Domnívám se, že zde chybí jeden podstatný argument, a to, že náhrada zastaralých jazykových prostředků prostředky novějšími by nevedla nutně k tomu, že by žáci projevíli větší zájem o takové texty. Jde totiž také o to, že starší texty jsou pro současné žáky vzdálené svým obsahem, vyprávějí o skutečnostech, které z jejich pohledu nejsou zajímavé a/nebo jim nerozumí (např. příběh o tom, že mladá dívka nastoupí do služby k panstvu, nebo mladík na vojnu není pro současné žáky nikterak spojen s jejich životní zkušeností, a proto nemusí být zajímavý).

Na místě, kde autorka zmiňuje výzkumy čtení chlapců a dívek, postrádám odkazy na relevantní literaturu: *Jiné výzkumy si stojí za tím, že chlapci zaostávají za dívkami ve verbálních projevech i ve starším věku. Dívkám se také často připisují více rozvinuté čtenářské schopnosti, s. 19.*

Na str. 30 autorka komentuje citovaný výzkum: *Je ovšem zajímavé, povšimnout si postoje Kaly a Benešové k vlivu starší literatury na slovní zásobu žáků. Autoři výzkumu směřují spíše k literatuře modernější a jazykovým prostředkům běžně užívaným a vliv literatury starší označují za nepříznivý, stejně tak i výskyt archaismů.* Nemám bohužel zmíněný výzkum momentálně k dispozici, ale domnívám se, že jde o nesprávnou interpretaci, ačkoliv je znalost archaických slov pro porozumění textu výhodou, není přece cílem poznávání této vrstvy lexika, aby archaismy žáci používali aktivně ve svém psaném projevu (resp. aby je upřednostňovali před neutrálními výrazy).

Výzkumnou část autorka pojala velmi pečlivě, analyzuje jak kurikulární dokumenty, tak i dostupné učebnice pro odpovídající ročníky škol. K této analýze mám pouze formální připomínky – text je velmi hutný až nepřehledný, součástí textu jsou i bibliografické údaje (autory učebnic, roky vydání, nakladatele i rok vydání by bylo vhodnější uvádět buď v poznámce pod čarou, nebo v seznamu bibliografie, př. *Učebnice českého jazyka 6 byla naposledy vydána v roce 2016. Ve stejném roce byla také vydána čítanka s názvem „nová generace“ a o rok později k ní vyšla příručka pro učitele. Učebnice*

českého jazyka 7 poprvé vydána v roce 2013. V roce 2018 byla vydána čítanka z nové generace a příručka učitele. Učebnice českého jazyka 8 vyšla poprvé v roce 2014. Čítanka pro tento ročník z nové generace byla vydána na počátku tohoto roku, tj. roku 2019. Příručka učitele k čítance ještě vydána nebyla.

Výsledky analýzy jsou prezentovány pouze textově, ačkoliv obsahují mnoho zajímavých a podrobných informací, je těžké se v nich orientovat, přehlednější by pro komparaci učebnic bylo zpracovat tabulky a vybrat pouze relevantní informace.

Jádrem práce je autorčin původní výzkum znalosti zastarávajících a zastaralých slov na nižším stupni gymnázia. Pro sběr dat byl využit dotazník s ukázkami dané slovní zásoby. Za ne úplně funkční považuji řazení otázek – např. otázka č. 1: *Napiš alespoň jedno slovo, o kterém si myslíš, že je zastaralé/zastarávající* je dle mého názoru příliš obtížná a na začátek dotazníku nevhodná. Zároveň mi není jasné, co přesně měla tato otázka zjistit, v interpretační části je uvedeno, že někteří žáci označili jako zastarávající slova, která jiní označili jako zastaralá, to je závěr, který lze předvídat i bez sběru dat, navíc hranice mezi oběma pojmy je dost nejasná.

Osobně bych doporučila v dotazníku vyměnit pořadí otázek, tedy otázky č. 6, 7 a 8 zařadit spíše na začátek dotazníku a obecnější otázky (např. otázku č. 4 – *zjišťuješ si někdy význam zastaralých slov? Jak a kde?*) naopak až poté, co se žáci se zastaralými slovy setkají přímo v textu.

Některé interpretace nejsou zcela podloženy daty, nebo nejsou přesné: např. na str. 58 je uvedeno: Poslední část dotazníku se skládá ze tří uzavřených otázek, které mapují, zda žáci četli knihy, z nichž jsme úryvky čerpali, tedy zda se zkušenost z četby odráží ve znalosti archaických slov. Zde je nutné připustit, že znalost dané slovní zásoby může pocházet z jiného zdroje než z četby daného díla (což autorka nezkontroluje), proto zde nelze hledat korelaci.

Na str. 65: *I přes skutečnost, že si žáci uvědomují, že zastaralá slova bude znát spíše starší generace než jejich rodiče, odpovědělo takto pouze pět žáků ze všech tříd. Oproti tomu se na své rodiče při neznalosti významů slov obrací celkem dvacet žáků všech tříd. Rodiče jsou tedy hned za internetem nejčastější volbou žáků.* Zde může být v některých případech důvodem to, že žáci už prarodiče nemají, nebo se s nimi třeba pravidelně nestýkají.

Největší připomínku mám k interpretaci výsledků otázky č. 9, ve které jsou uvedeny dva stejné úryvky z Babičky, jeden v původním znění, druhý jazykově upravený. Autorka uvádí: *Závěrem této otázky můžeme říci, že žáci upřednostňují jazykově upravenou verzi Babičky, protože jsou na takovou podobu jazyka zvyklí jak v běžné mluvě, tak i v literatuře (s. 80).* Lze předpokládat, že tomu tak skutečně je, při interpretaci dat je třeba vzít v úvahu také to, že úryvky jsou řazeny těsně za sebou, při četbě druhého (upraveného) úryvku mají žáci za sebou již četbu stejného úryvku bez úprav, snazší porozumění může být tedy podpořeno i pouhou skutečností, že čtou text už podruhé. Použitou metodou nelze měřit, zda je druhý úryvek pro žáky srozumitelnější než první.

Práce by si zasloužila pečlivější redakci jazykovou a stylistickou, najdeme v ní poměrně značné množství ortografických chyb (zejména ve shodě a v interpunkci) a také neobratností v použitých formulacích (*Čtenář musí umět při čtení používat metakognitivní procesy, s. 18, menší polovina třídy, s. 64* a mnoho dalších).

Přes uvedené připomínky práci doporučuji k obhajobě, na základě průběhu obhajoby navrhuji hodnocení výborně až velmi dobře.